

O'QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO'NALTIRISHNING DOLZARB MASALALARI

Mamasobirova Dildor Xolmanovna

Samarqand viloyati Payariq tumani 48-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada ta'lim muassasalarida kasb-hunarga yo'naltirish ishlarining samaradorligini oshirishning psixologik-pedagogik jihatlari yoritilgan. Kasb-hunarga yo'naltirish o'quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari va individual imkoniyatlarini aniqlash hamda ularni ongli ravishda kasb tanlashga tayyorlashga xizmat qiladi. Maqolada kasb tanlash jarayoniga ta'sir etuvchi omillar, zamonaviy kasbga yo'naltirish usullari va ushbu faoliyat samaradorligini oshirish yo'llari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: kasb-hunarga yo'naltirish, kasbiy tanlov, kasbiy qiziqish, qobiliyat, motivatsiya, psixologik diagnostika, ta'lim muassasasi, o'quvchi, kasbiy rivojlanish, mehnat bozori.

KIRISH

Kasb-hunarga yo'naltirish ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, o'quvchilarning kelajakdagi kasbiy faoliyatini ongli ravishda tanlashiga yordam beradi. To'g'ri tanlangan kasb nafaqat shaxsning muvaffaqiyatini, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ham ta'minlaydi. Shu sababli ta'lim muassasalarida kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini samarali tashkil etish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Kasb tanlash murakkab psixologik jarayon bo'lib, u o'quvchining qiziqishlari, qobiliyatlari, shaxsiy sifatleri, qadriyatlari va motivatsiyasi bilan chambarchas bog'liq. Har bir o'quvchining individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda kasbiy yo'nalish berish kelajakdagi muvaffaqiyatning muhim omili hisoblanadi.

Kasb-hunarga yo'naltirish ishlarining samaradorligini oshirishda psixologik diagnostika alohida ahamiyatga ega. Psixologik testlar, kuzatish, suhbat va so'rovnoma yordamida o'quvchilarning qiziqishlari, kasbiy moyilligi va qobiliyatlari aniqlanadi. Olingan natijalar asosida individual tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlardan foydalanish kasbga yo'naltirish samaradorligini oshiradi. Kasblar olami bilan tanishtiruvchi seminarlar, treninglar, uchrashuvlar, amaliy mashg'ulotlar va loyiha faoliyati o'quvchilarning kasbiy dunyoqarashini kengaytiradi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Elektron kasbiy diagnostika dasturlari, virtual ekskursiyalar, kasblar haqidagi multimedia resurslari va onlayn platformalar o'quvchilarga kasblar to'g'risida kengroq va zamonaviy ma'lumot olish imkonini beradi.

Kasb-hunarga yo'naltirish ishlarida ota-onalarning ishtiroki ham muhim omildir. Ota-onalar farzandining qiziqishi va qobiliyatini to'g'ri baholab, uning mustaqil tanlovini qo'llab-quvvatlashi zarur. Bosim o'tkazish yoki shaxsiy istakni majburan singdirish noto'g'ri kasb tanlashga olib kelishi mumkin. Maktab psixologi va fan o'qituvchilari o'rtasidagi hamkorlik kasbiy yo'naltirish ishlarining sifatini oshiradi. O'quvchilarning individual xususiyatlarini birgalikda o'rganish va ularga mos tavsiyalar berish kasbiy tanlovning ongli bo'lishiga xizmat qiladi. Shuningdek, ta'lim muassasalari bilan oliy ta'lim muassasalari, professional ta'lim tashkilotlari va ish beruvchi korxonalar o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish o'quvchilarning kelajak kasbi haqida aniq tasavvur hosil qilishiga yordam beradi. Amaliy uchrashuvlar, mahorat darslari va ishlab chiqarish korxonalariga tashriflar o'quvchilarning kasbiy motivatsiyasini kuchaytiradi.

Kasb-hunarga yo'naltirish ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lib, uning asosiy maqsadi o'quvchilarga o'z qiziqishlari, qobiliyatlari, shaxsiy xususiyatlari va mehnat bozori ehtiyojlariga mos ravishda ongli kasb tanlashda yordam berishdan iborat. Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilar nafaqat kasblar haqida umumiy tasavvurga ega bo'lishlari, balki turli kasblarni tahlil qila olishlari, o'z shaxsiy sifatleri, qiziqishlari, salomatlik holati va individual imkoniyatlarini to'g'ri baholashlari, kasblarning insonga qo'yadigan talablarini o'z imkoniyatlari bilan taqqoslay olishlari hamda shaxsiy kasbiy reja tuzish ko'nikmalarini egallashlari zarur.

Kasb-hunarga yo'naltirish jarayonida o'quvchilar xalq xo'jaligining asosiy tarmoqlari, iqtisodiyotda amalga oshirilayotgan islohotlar, bozor iqtisodiyoti tamoyillari, davlat va xususiy korxonalar faoliyati, ishlab chiqarishning zamonaviy shakllari, texnologik jarayonlar, mahsulot ishlab chiqarish bosqichlari, ekologik xavfsizlik, mehnat qonunchiligi hamda ishlab chiqarishni tashkil etishning zamonaviy usullari haqida bilimlarga ega bo'lishlari muhim hisoblanadi. Bunday bilimlar ularda kasblar olami haqida keng tasavvur hosil qilish bilan birga, kelajak kasbini ongli ravishda tanlashga xizmat qiladi.

Kasb-hunarga yo'naltirish ishlari uzluksiz va bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Birinchi bosqich maktabgacha ta'lim davrini qamrab olib, bolalarda mehnatga ijobiy munosabat, oddiy mehnat ko'nikmalari va turli kasb egalariga hurmat hissini shakllantirishga qaratiladi. Ikkinchi bosqich boshlang'ich sinflarda amalga oshiriladi. Ushbu davrda o'quvchilarda mehnatga hurmat, ota-onalar kasbiga qiziqish, ijtimoiy foydali mehnat faoliyatiga dastlabki munosabat va bilishga bo'lgan ehtiyoj rivojlantiriladi.

Uchinchi bosqich 5–7-sinflarni o'z ichiga olib, o'quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari, moyilliklari hamda kasbiy yo'nalganligini aniqlashga xizmat qiladi. Bu davrda o'smirlar jamiyatdagi o'z o'rnini topishga intiladilar, turli kasblar haqida chuqurroq ma'lumotga ega bo'ladilar va o'z imkoniyatlarini baholashni o'rganadilar.

To'rtinchi bosqich esa 8–9-sinflarda amalga oshirilib, o'quvchilarda kasbiy o'zlikni anglash, kasb tanlashning shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatini tushunish, o'z qiziqishlari hamda jamiyat ehtiyojlarini uyg'unlashtirish ko'nikmalari shakllantiriladi.

Kasb-hunarga yo'naltirish ishlarining ilmiy-metodik ta'minoti, mutaxassislarni qayta tayyorlash, malakasini oshirish hamda psixologik-pedagogik va tibbiy-fiziologik tadqiqotlarni muvofiqlashtirish tegishli ilmiy va metodik markazlar tomonidan amalga oshiriladi. Bu esa kasbga yo'naltirish tizimining samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Bugungi kunda ta'lim tizimini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri shaxsning mustaqil fikrlashi, kasbiy layoqati va ijodiy salohiyatini rivojlantirishdan iborat. Shu sababli pedagogning kasbiy kompetensiyasi ham alohida ahamiyat kasb etadi. Kasbiy layoqatlilik o'qituvchining nazariy bilimlari va amaliy tayyorgarligining uyg'unligini ifodalab, ta'lim jarayonining sifatini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Pedagogning kasbiy mahorati, zamonaviy metodlarni qo'llashi va o'quvchilar bilan samarali ishlashi ularning kasb tanlash jarayoniga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida kasbni to'g'ri tanlash insonning kelajakdagi hayot sifati, mehnat faoliyati va shaxsiy rivojlanishini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Shuning uchun o'quvchilar kasblarning mazmuni, mehnat sharoitlari, mehnat bozori talablari, kasblar tasnifi, mutaxassislar tayyorlash tizimi, kasblarning istiqboli va rivojlanish tendensiyalari haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lishlari lozim. Shuningdek, ular o'z qobiliyatlari, sog'lig'i, psixologik xususiyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda kelajak kasbini tanlashlari zarur.

Kasbni to'g'ri tanlash shaxsning hayotdagi muvaffaqiyati, mehnatdan qoniqish hosil qilishi va jamiyat rivojiga munosib hissa qo'shishida muhim rol o'ynaydi. O'z qiziqishi va imkoniyatlariga mos kasbni tanlagan inson o'z faoliyatiga ijodiy yondashadi, mehnat unumdorligini oshiradi, kasbiy mahoratini muntazam rivojlantiradi va jamiyat uchun yuqori samaradorlik bilan faoliyat yuritadi. Shu bois kasb tanlash jarayoni faqat shaxs manfaatlarini emas, balki jamiyat ehtiyojlarini ham hisobga olgan holda amalga oshirilishi zarur.

Kasbga yo'naltirish – bu shaxsning individual xususiyatlari, qobiliyati, qiziqishi va mehnat bozori ehtiyojlarini hisobga olgan holda uning kasbiy o'rnini belgilashga qaratilgan ilmiy asoslangan pedagogik va psixologik jarayondir. U shaxsning kasbiy salohiyatini rivojlantirish, bandligini ta'minlash, kasbiy faolligini oshirish hamda mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Kasbga yo'naltirish tizimi bir necha asosiy tarkibiy qismlardan iborat. Kasbiy axborot o'quvchilarga kasblarning mazmuni, ularga qo'yiladigan talablar, ta'lim olish imkoniyatlari va mehnat bozori ehtiyojlari haqida ma'lumot berishni nazarda tutadi. Kasbiy maslahat esa shaxsning individual-psixologik xususiyatlari, sog'ligi, qobiliyati va qiziqishlarini o'rganish asosida unga kasb tanlash bo'yicha tavsiyalar berishni o'z

ichiga oladi. Kasbiy tanlov va saralash shaxsning psixologik hamda psixofiziologik imkoniyatlarini aniq kasb talablariga mosligini aniqlashga xizmat qiladi. Kasbiy moslashish esa shaxsning tanlangan kasbning ijtimoiy, psixologik va ishlab chiqarish sharoitlariga muvaffaqiyatli moslashishini ta'minlaydi.

Kasbga yo'naltirish jarayonida professiografiya va kasbiy tashxis alohida ahamiyatga ega. Professiografiya kasblarning mazmuni, mehnat sharoitlari, kasbiy talablar va zarur kompetensiyalarni o'rganishga xizmat qilsa, kasbiy tashxis shaxsning psixologik, psixofiziologik va tibbiy xususiyatlarini aniqlash orqali unga mos kasbni tanlash imkonini yaratadi.

Kasb-hunarga yo'naltirish o'quvchilarning qobiliyati, qiziqishi va imkoniyatlarini jamiyat ehtiyojlari bilan uyg'unlashtirishga xizmat qiluvchi uzluksiz pedagogik jarayondir. Mazkur jarayonni ilmiy asosda tashkil etish, zamonaviy pedagogik va psixologik yondashuvlardan foydalanish hamda oila, maktab va jamiyat hamkorligini ta'minlash o'quvchilarning kelajakda ongli kasb tanlashi va malakali mutaxassis bo'lib yetishishining muhim omili hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ta'lim muassasalarida kasb-hunarga yo'naltirish ishlarining samaradorligini oshirish o'quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari va shaxsiy imkoniyatlarini chuqur o'rganishga asoslanishi lozim. Psixologik diagnostika, innovatsion pedagogik texnologiyalar, ota-onalar va pedagoglar hamkorligi hamda zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish o'quvchilarning ongli kasb tanlashiga va kelajakda malakali mutaxassis bo'lib yetishishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. G'oziyev E.G'. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. Karimova V.M. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
3. Nishonova Z.T. Kasb psixologiyasi. – Toshkent, 2020.
4. Davletshin M.G. Mehnat va kasb psixologiyasi. – Toshkent, 2017.
5. John Holland. Making Vocational Choices. – Odessa, 1997.
6. Donald Super. The Psychology of Careers. – New York, 1957.
7. UNESCO. Technical and Vocational Education and Training Strategy. – Paris, 2022.
8. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.